

Национална конференция „Факторна детерминираност на „икономиката в сянка“ в представите на българското общество: емпирично изследване, резултати, интерпретации и препоръки за политики“  
2-ри юни 2023 г., София

# НОРМАЛИЗАЦИЯ НА СЕНЧЕСТИ ИКОНОМИЧЕСКИ ПРАКТИКИ: ПРОЧИТ ПРЕЗ ТЕОРИЯ НА ДЕВИАНТНОСТТА

Люба Спасова,  
Институт по философия и социология  
Българска академия на науките





**Изследването е финансирано от Фонд „Научни изследвания“**



Проект „Факторна детерминираност на „икономиката в сянка“ и подходи за ограничаването ѝ в българското общество“ (договор КП-06-Н35/9 от 18.12.2019 г.)



# Съдържание:

1. Концепции и теоретичен подход
2. Изследване и резултати
3. Изводи и насоки за бъдещи изследвания



# Икономика в сянка

*(Ченгелова, 2015; Ченгелова, Златанова, Спасова, 2019)*

- Икономически дейности, които принципно са разрешени от закона, но при извършването на които се допускат различни по характер нарушения на формално установените правила - нарушаването на данъчната дисциплина, на трудово-правното, социалното и здравноосигурителното законодателство;
- Част от неформалната икономика;
- Обхваща два вида субекти - сиви икономически субекти и скрити икономически субекти;
- Нивото и конкретните прояви зависят от степента на социално-икономическо развитие и особеностите на националната икономика, както и от културните и социални особености.



# Основни характеристики

1. Позволени дейности – нормална икономическа дейност, липса на насилие или принуда
2. Размита отговорност - извършва се при договорка от няколко лица, привидно равно договаряне
3. Липсва пряка жертва – нарушения срещу фиска, системата за обществено осигуряване и пр. институции. Позволява:
  - Отричане на вина
  - Преобръщане на ролите
  - Прехвърляне на отговорността
  - Позоваване на по-важна отговорност



# Основни характеристики

## Мотивация:

- Икономическа печалба – икономически цели и дейности, няма привнасяне на цели или способности от други полета; институционалната аномия и експанзия на икономическото поле
- Ниска вероятност от наказание – институциите на социален контрол не сработват, разпад на правовия ред
- Социална приемливост – културна аномия, разпространени оправдаващи интерпретации
- Ниска солидарност, ниско междуличностно доверие, ниско ниво на социален капитал (Putnam)

## Кой толерира/участва в сивите практики? \*

- Възраст - по-млади
- Образование - по-ниско образование
- Пол – мъже
- Тип заетост – безработни, самонаети и работещи в частен сектор, безработни



# Нормализация на девиантността

(Спасова, 2020)

*„превръщането на социално неприемливо, считано за девиантно и стигматизирано поведение, в нормално и позитивно санкционирано“*

- разгръща като свързани механизми на **институционализация, рационализация и социализация** паралелно на индивидуално и социално ниво
- води до повишаване нивото на приемливост на девиантните актове и оправдаващите ги интерпретации



# Теоретичен модел

- Съществуването на престъпления е нормален социален факт. Ценностите и нормите, които предпоставят престъпленията са част от културата. Въпросът е колко и какви престъпления се извършват.
- Предхождащите индивидите благоприятстващи ценности и норми и се усвояват в процеса на социализация като благоприятни дефиниции и перформативи, по същия начин както и противоположните на тях правила на социалния контрол. Какви дефиниции ще се усвоят зависи от обществото, но и от групите, към които принадлежи индивидът – от доминиращата култура, но и от социалната класа и общност и съответните субкултури.
- При възникването на проблемната ситуация, вследствие на аномия и напрежение - ситуация на разрушено равновесие между фактичност и нормативност; между това, което трябва да бъде, и това, което е - за се осигури адаптация, се разширяват границите на позволеното и се актуализират дефинициите и поведение, благоприятстващия девиантно поведение, в това число и сенчести икономически практики. Така, сенчестите икономически практики, както и девиациите по принцип, са тип адаптация към проблемна ситуация.





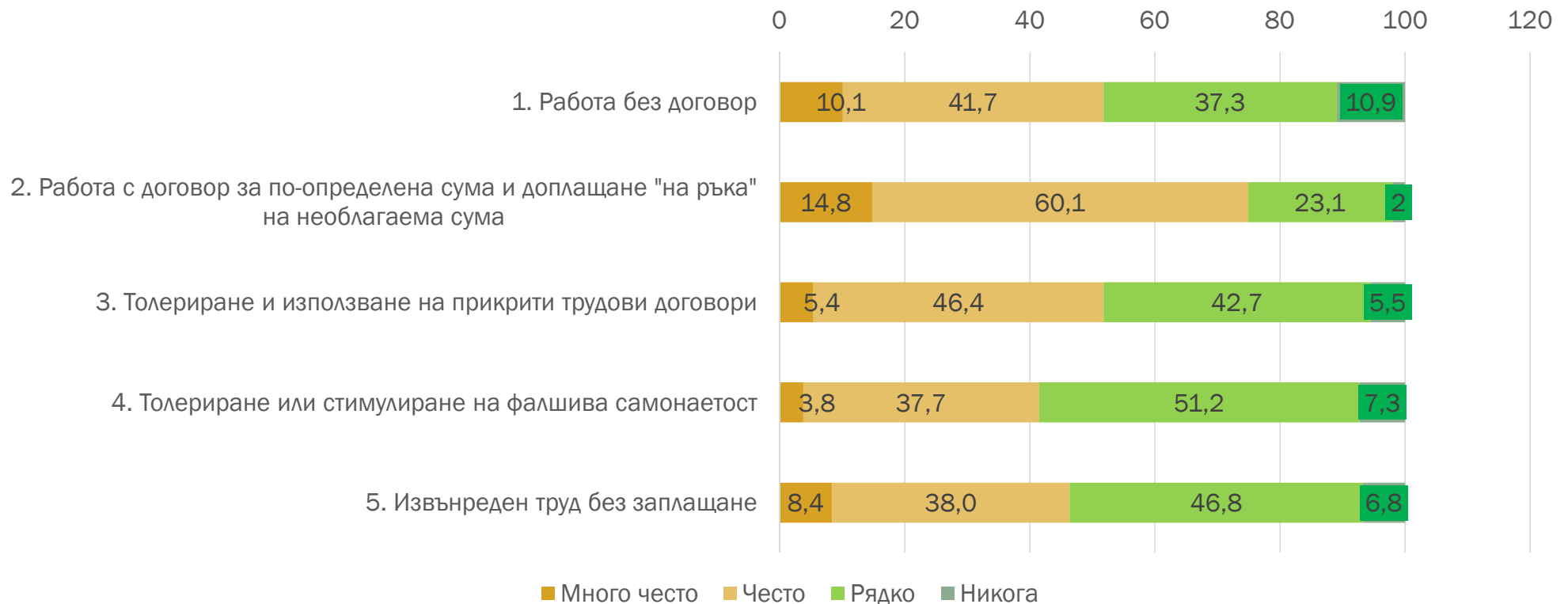
# Теоретичен модел

- При достатъчна продължителност или острота на проблемната ситуация настъпва нормализация на сенчестите икономически практики, изразяваща се в приоритетно и автоматизирано актуализиране не на правилата на социалния контрол, а на дефинициите благоприятстващи сенчестите практики чрез техниките за неутрализация.
- С натрупване на критичен брой сенчести практики и широко разпространение на благоприятстващите дефиниции сенчестата икономика се нормализира и на културно и социално ниво.
- По-високото ниво на сенчестите икономически практики става нормален социален факт.
- Това обаче е динамичен процес и не протича във вакуум – има и противодействащи механизми.



# РЕЗУЛТАТИ

Колко често в българската икономика се срещат следните прояви на "икономиката в сянка"?





### Колко често в българската икономика се срещат следните прояви на "икономиката в сянка"?

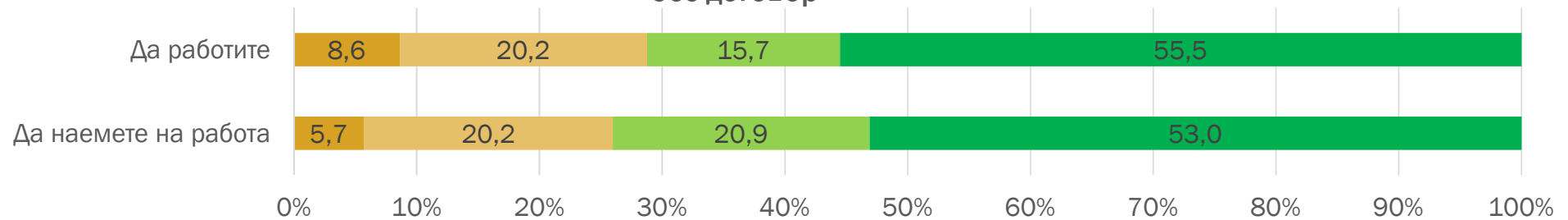
0 20 40 60 80 100 120





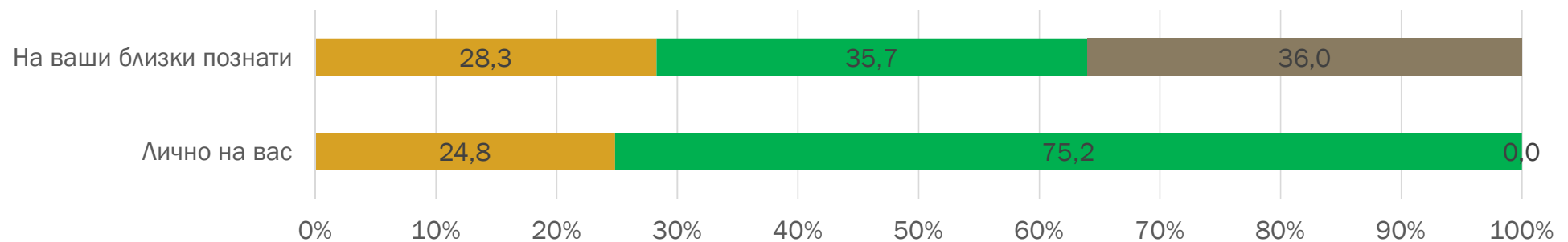
# Работа без трудов договор

Вие лично доколко сте склонен/склонна да работите без договор / да наемете няколко да работи без договор



■ Да, напълно съм склонен ■ До известна степен съм склонен ■ До известна степен не съм склонен ■ Не, изобщо не съм склонен

Случвало ли се е на Вас или Ваши близки да работите без договор?

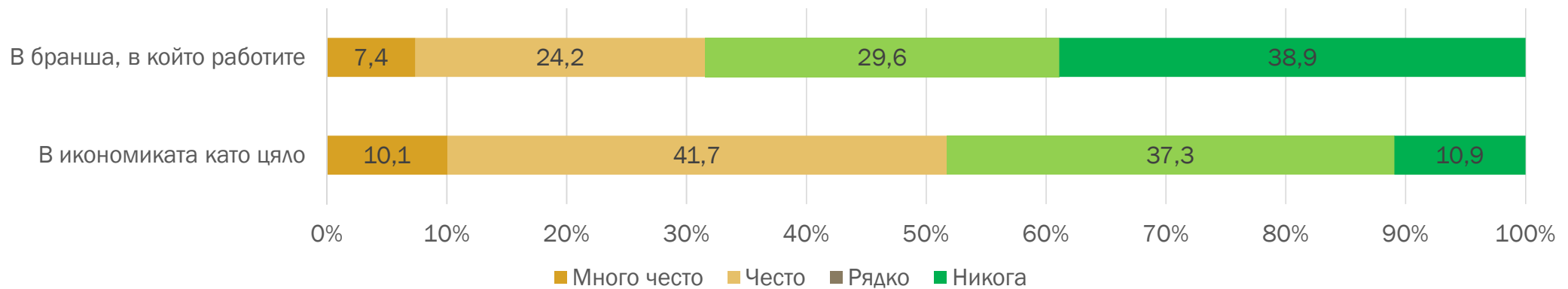


■ Да ■ Не ■ Не знам

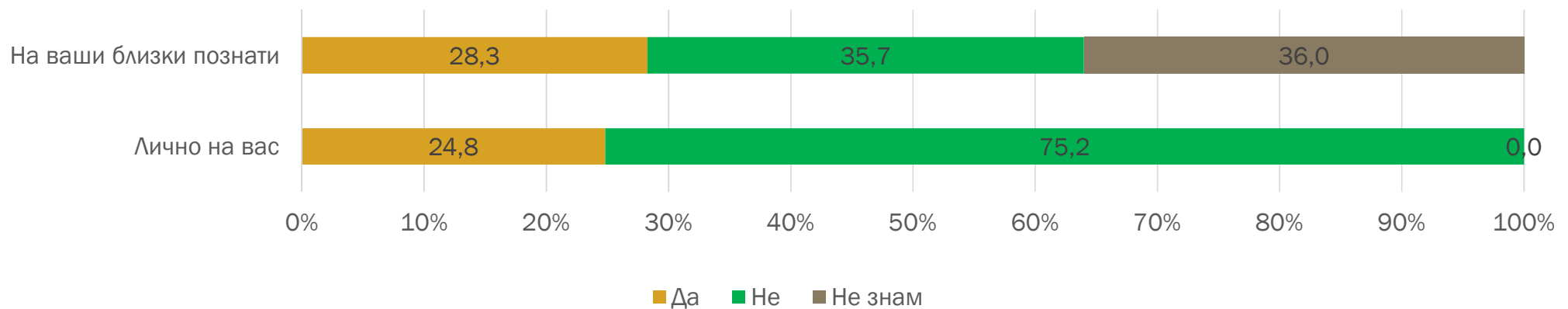


# Работа без трудов договор

Според Вас колко често се срещат следните прояви на икономика в сянка: Работа без договор



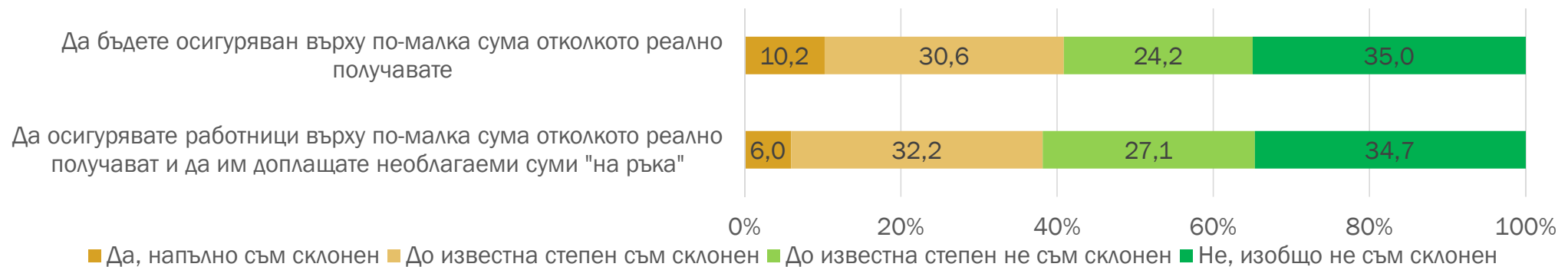
Случвало ли се е на Вас или Ваши близки да работите без договор?



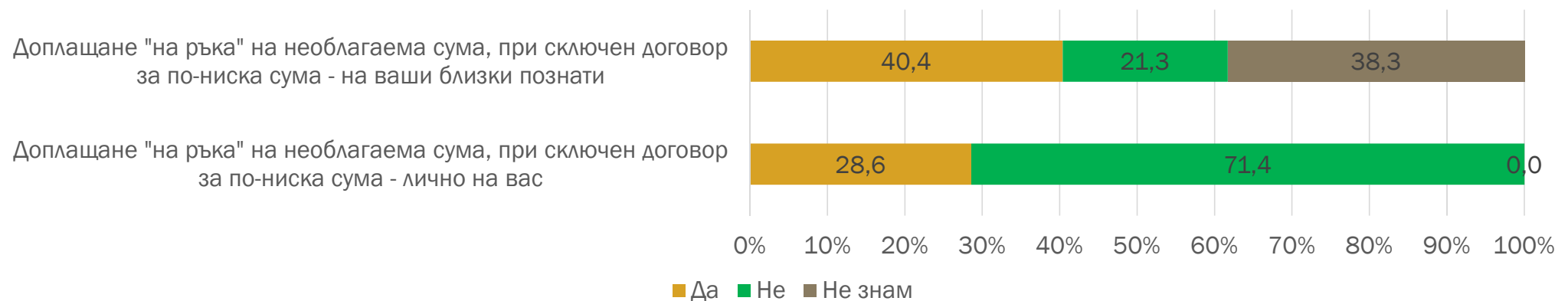


# Доплащане на ръка

Вие лично доколко сте склонен/склонна да работите или да наемете работник при следните условия?



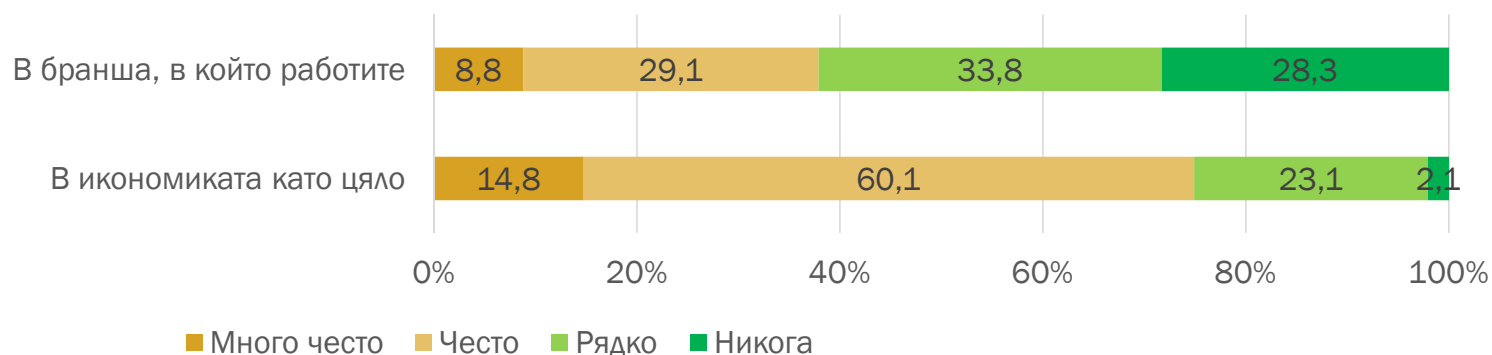
## Случвало ли се е на Вас или Ваши близки?



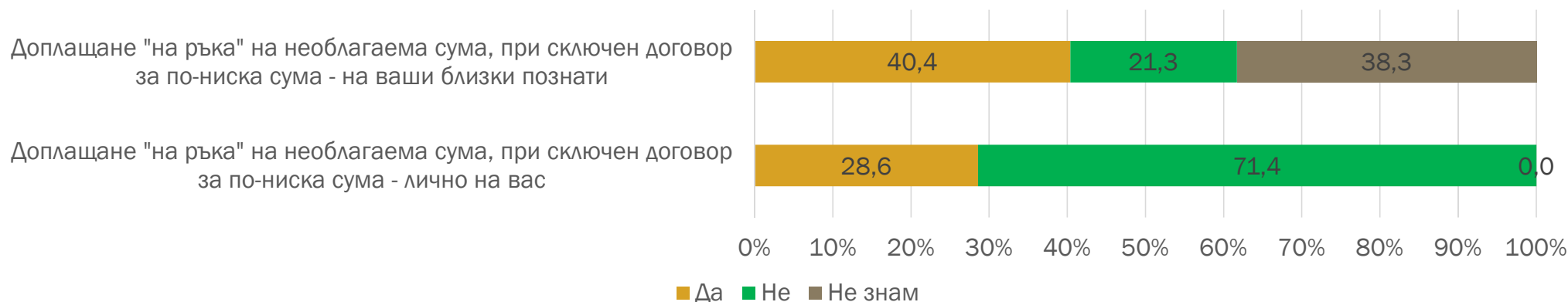


# Доплащане на ръка

Според Вас колко често се срещат следните прояви на икономика в сянка: Работа с договор за по-малка сума и доплащане "на ръка" на необлагаема сума



## Случвало ли се е на Вас или Ваши близки?



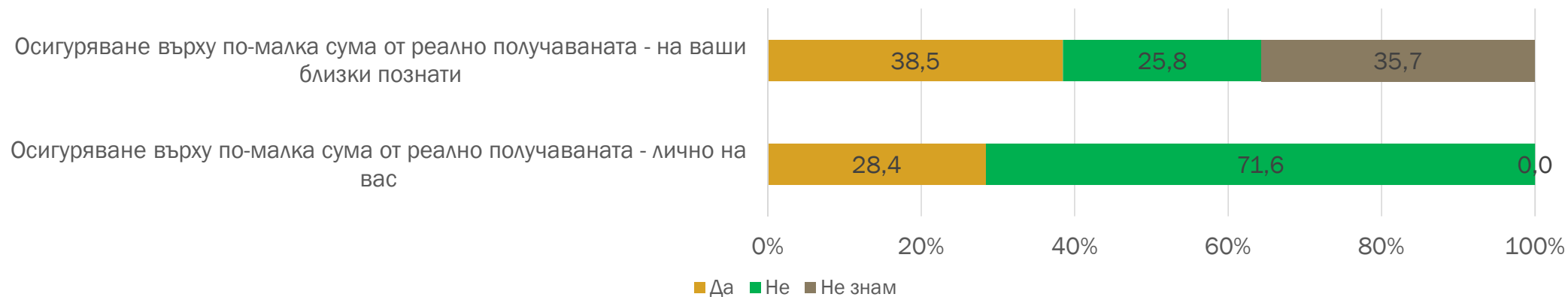


# Неплащане на осигуровки

Вие лично доколко сте склонен/склонна да работите или да наемете работник при следните условия?



Случвало ли се е на Вас или Ваши близки да се осигурявате върху по-малка сума от реално получаваната?

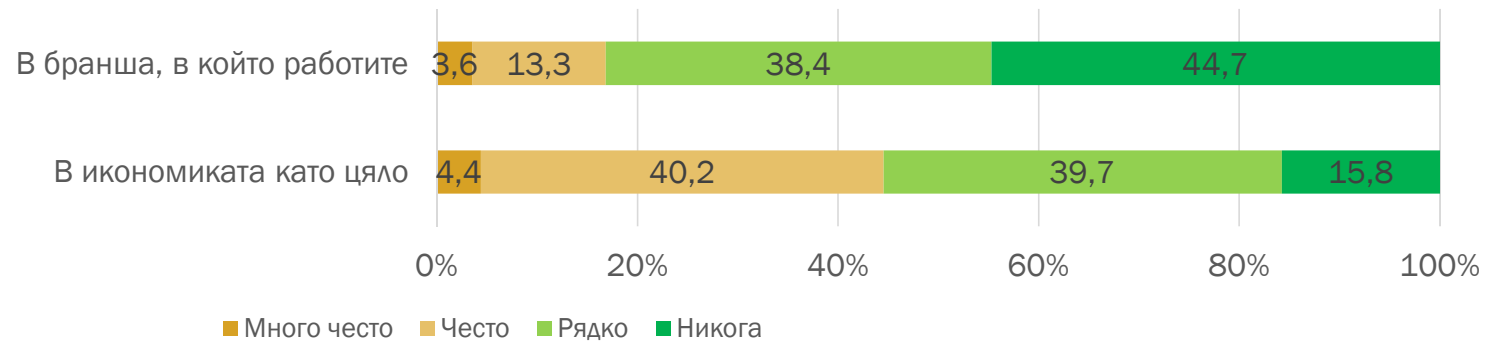




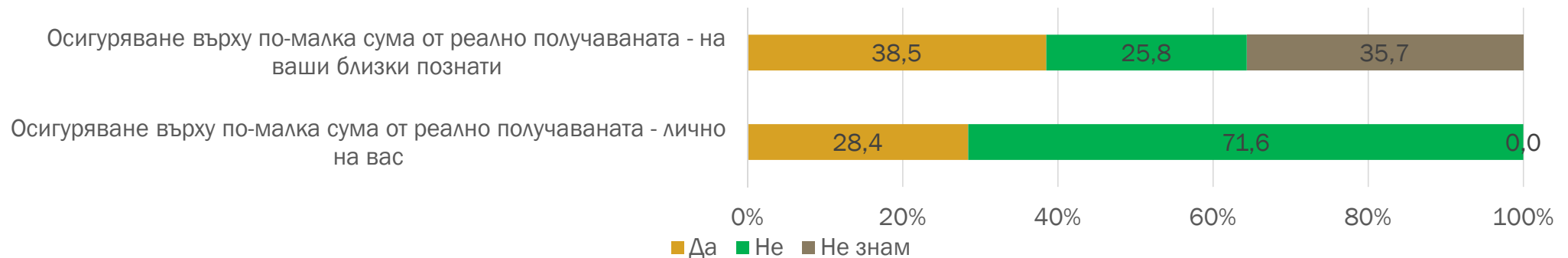


# Неплащане на осигуровки

Според Вас колко често се срещат следните прояви на икономика в сянка: еплащане на социални и здравни осигуровки



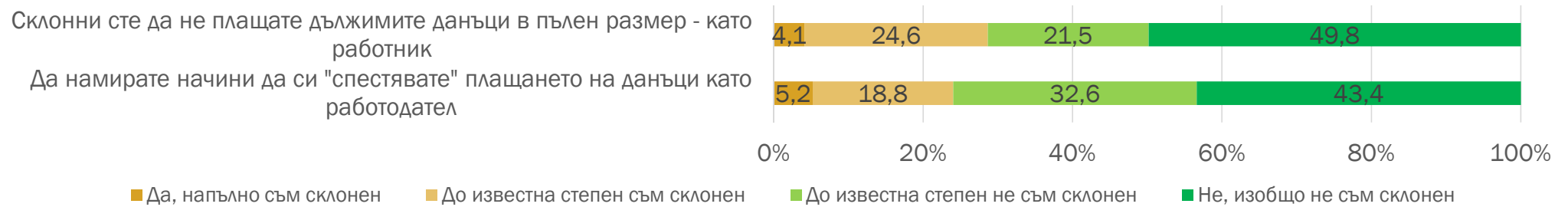
Случвало ли се е на Вас или Ваши близки да се осигурявате върху по-малка сума от реално получаваната?



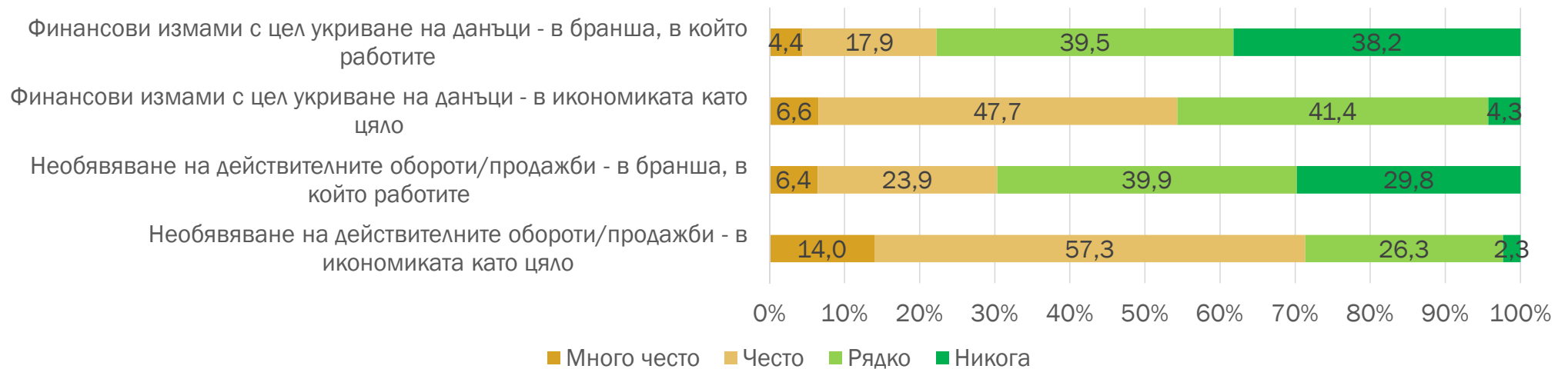


# Неплащане на данъци

Вие лично доколко сте склонен/склонна да работите или да наемете работник при следните условия?



Според Вас колко често се срещат следните прояви на икономика в сянка:





### Доколко сте съгласни със следните твърдения

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%



■ Изцяло съм съгласен    ■ Съгласен съм до известна степен    ■ Изобщо не съм съгласен    ■ Трудно ми е да преценя



# Изводи и насоки за бъдещи изследвания

- Широко разпространение.
- Открито деклариране на подкрепящи нагласи и на реално поведение.
- Част от оправдаващите интерпретации са широко разпространени и проникнати в и от социеталния контекст и култура, важна част както от процесите на социализация, така и от процесите по институционализация и рационализация, т.е. на създаване на социални структури и нормативни редове.
- Оправдаващите интерпретации имат най-голям рационализиращ потенциал, когато почиват на реални и/или реалистични факти, както и на широко разпространени предразсъдъци или схващания.



# Изводи и насоки за бъдещи изследвания

- Девиантните форми на поведение са структурно дефинирани, но могат да бъдат актуализирани или не. А действията на свои ред нормализират девиантността или нормата.
- Влиянието на конформизма е не само силно, но и двупосочно – т.е. процесът е обратим.
- Тенденция, трендове и темпове?
- Потенциално насищане?
- Водещи оправдаващи интерпретации?
- Механизми за обръщане на процеса?



# БЛАГОДАРЯ ЗА ВНИМАНИЕТО!

За коментари и въпроси:  
доц. д-р. Люба Спасова, ИФС при БАН  
[Ispasova@bas.bg](mailto:Ispasova@bas.bg)

